

Хмельницький національний університет
Факультет економіки і управління
Кафедра фінансів, банківської справи, страхування та фондового ринку

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Крушельницької Юлії Юріївни
Прізвище, ім'я, по батькові студента(ки)

на здобуття ступеня вищої освіти бакалавра

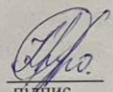
Місцевий бюджет: сутність, формування та роль в фінансовому забезпеченні територіальної громади за матеріалами Чемеровецької селищної територіальної громади, Кам'янець-Подільського району Хмельницької області
назва теми

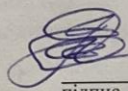
Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»
Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Фінанси, банківська справа та страхування
Назва

КРФБС 021217.01.13.00

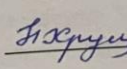
Виконала: студентка IV курсу, групи ФБС-20-1 Юлія КРУШЕЛЬНИЦЬКА
підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник: канд. техн. наук, доцент Ірина ФОРКУН
підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Нормоконтролер: к.е.н. ст. викладач Ювanna СИДОРЧУК
посада підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:

Зав. кафедри ФБСС

д-р. екон. наук., професор Ніла ХРУЩ Ніла ХРУЩ Ім'я, ПРІЗВИЩЕ
підпис

25 06 2024 р.

Хмельницький 2024

Зміст

	С.
Вступ	5
1 Теоретико-методичні засади сутнісного визнання, формування та ролі місцевих бюджетів у фінансовому забезпеченні територіальної громади	7
1.1 Економічна сутність, функції, принцип побудови та роль місцевого бюджету у фінансовому забезпеченні територіальної громади	7
1.2 Особливості формування та методичні підходи аналізу місцевого бюджету	14
2 Аналітико-практичні аспекти формування місцевих бюджетів в контексті забезпечення фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій	24
2.1 Аналітична оцінка місцевих бюджетів на макро- та мікроекономічних рівнях за матеріалами Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 роках	24
2.2 Напрями вдосконалення формування місцевих бюджетів в контексті забезпечення фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій	41
Висновки	46
Список використаних джерел	48
Додатки	54

Вступ

Процеси глобалізації світової економіки та євроінтеграції вводять нові закономірності та змінюють рівні відповідальності за розвиток територій та призводять до посилення ролі громад в забезпеченні економічного розвитку територій та країни загалом. В умовах воєнного стану в Україні суспільство усвідомлює, що «розвиток України залежить від можливості та зацікавленості громад займатися місцевим розвитком» [Планув розв тер гр]. Реалізація процесів децентралізації і реформ місцевого самоврядування, практична реалізація принципу відповідальності перед територіальними громадами органів влади та їх посадових осіб покладає на лідерів громад новий рівень відповідальності за розвиток. Враховуючи це, територіальні громади перетворюються із об'єкта на суб'єкт управління що самостійно забезпечують свою спроможність, несуть відповідальність за планування власного розвитку, за економічне зростання та добробут. Тому місцеві органи влади мають чітко розуміти особливості сучасного розвитку, володіти необхідними компетентностями, інформацією, досвідом, з метою забезпечення більшої конкурентоспроможності своїх громад. «Від правильно сформованих місцевих бюджетів залежить розвиток не тільки міст та сіл, але й цілих регіонів України» [Гончар].

Дослідженням теоретичних і практичних засад формування місцевих бюджетів та оцінки їх роль в фінансовому забезпеченні територіальної громади займались такі науковці, як Бліщук К. [2], Бондарук Т. [3], Глазов О. [8], Коваленко С. [19], Крук О. [22], Пилипенко Я. [29], Цимбалюк І. [42] та інші. Високо оцінюючи внесок даних авторів у дослідження зазначених проблем та актуальних питань, відзначимо, що поряд із наявними напрацюваннями є аспекти, які потребують додаткового висвітлення, зокрема вплив ризиків і загроз війни.

Метою роботи є поглиблення теоретико-методичних засад, розробка практичних рекомендацій щодо формування місцевих бюджетів та

визначення напрямів їх вдосконалення в контексті забезпечення фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити підходи до трактування економічної сутності, функції та ролі місцевого бюджету у фінансовому забезпеченні територіальної громади;
- визначити особливості формування та методичні підходи аналізу місцевого бюджету;
- здійснити аналітичну оцінку місцевих бюджетів на макро- та мікроекономічних рівнях за матеріалами Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 роках;
- визначити напрями вдосконалення формування місцевих бюджетів в контексті забезпечення фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій.

Об'єктом дослідження є процеси формування місцевих бюджетів.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні засади формування місцевих бюджетів в контексті забезпечення фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій.

В роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання процесів формування місцевих бюджетів: наукової абстракції, узагальнення, системний метод, порівняльного аналізу, метод статистичних порівнянь показників, метод економічного аналізу тощо.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних вчених, інформаційно-аналітичні та статистичні матеріали центральних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Основний зміст роботи викладено на 47 сторінках. Робота містить 11 таблиць та 12 рисунків. Список використаних джерел включає 48 найменування.

1 Теоретико-методичні засади сутнісного визнання, формування та ролі місцевих бюджетів у фінансовому забезпеченні територіальної громади

1.1 Економічна сутність, функції, принцип побудови та роль місцевого бюджету у фінансовому забезпеченні територіальної громади

Зміна конфігурації адміністративно-територіального устрою України надала органам місцевого самоврядування нові повноваження, однак децентралізаційні перетворення не забезпечили рівні умови та рівні можливості для подальшого їх розвитку. В новостворених громадах виникло безліч питань щодо «розвитку інфраструктури, передачі майна в комунальну власність, наповнення місцевих бюджетів, функціонування соціальної сфери тощо» [19]. З початку повномасштабного вторгнення росії на територію України проблемних питань значно додалося.

«Територіальна громада - жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр» [37].

Сучасний розвиток територіальної громади як спільноти громадян зі об'єднаними ресурсами трансформує основи їх матеріального існування та соціальну організацію територіальної громади. «Ідеологія розвитку територіальної громади пов'язана з низкою понять, що характеризують походження розвитку, його спрямованість, ресурсне забезпечення, напрями і методи забезпечення, результати та ін.» [20]. В сучасних умовах війни з росією і одночасно інтенсифікації євроінтеграційних процесів України, децентралізації влади зростає роль територіальної громади в забезпеченні організації власної життєдіяльності та розвитку.

«Децентралізація - процес перерозподілу або диспергування (передачі) функцій та бюджетних надходжень від державних органів до органів

місцевого самоврядування» [14]. Децентралізація влади передбачає політичну і адміністративну сторони. Вона може бути територіальною - переміщення влади від центрального рівня на інші території, і функціональною - шляхом передачі повноважень на прийняття рішень від центрального органу будь-якої галузі до нижчих рівнів. Іншими словами даний процес називають «новим державним управлінням».

Організацією Об'єднаних Націй у 1948 році була затверджена Концепція розвитку територіальних громад. Розвиток громади (Community Development) визначено як «процес створення умов для економічного та соціального прогресу для всієї громади шляхом її активної участі та максимально повної залежності від ініціативи громади» [47]. Найкращі світові практики розвитку громад спрямовані на соціальну роботу, освіту дорослих, медичні дисципліни, екологічну освіту, молодіжну роботу, міське планування, місцевий економічний розвиток, регенерацію, архітектуру тощо. В Україні, яка активно впроваджує процеси децентралізації, залишається актуальною та не вирішеною повністю проблема активної участі жителів громади в прийнятті рішень щодо її розвитку та впровадження ініціативи громадян.

Метою реформи місцевого самоврядування (територіальної організації влади) в Україні є, передусім, забезпечення спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів, здійснювати вирішення питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Тобто територіальні громади наділяються більшими ресурсами та надаються повноваження щодо мобілізації їхніх внутрішніх резервів. Дана реформа передбачає об'єднання (укрупнення) територіальних громад.

Місцеві бюджети виступають основною ланкою фінансів місцевого самоврядування, формуються в адміністративно-територіальних одиницях з метою здійснення повноважень, що покладені на територіальну громаду, «адже для задоволення потреб і вирішення завдань місцевого

самоврядування необхідно мати достатній фінансовий ресурс для їх реалізації» [20].

У сучасних наукових школах напрацьовано різнопланові підходи до трактування сутності місцевих бюджетів. Єдиної усталеної позиції щодо вибору економічно орієнтованого підходу в наукових колах не існує (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1 – Наукові підходи до трактування економічної сутності «місцеві бюджети»

Джерело	Трактування дефініції «місцеві бюджети»
1	2
Бюджетний Кодекс України [4]	«Місцеві бюджети - бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування»
ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [37]	«Бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – це план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування»
Василик О. Д. [31]	«Місцеві фінанси - це сукупність форм і методів створення фінансових ресурсів для забезпечення органами місцевого самоврядування виконання покладених на них функцій у галузі економічного і соціального розвитку»
Волохова І.С. [6]	«Місцеві фінанси - це зв'язки між будь-ким, будь-чим, що утворюються в процесі економічної діяльності, пов'язані з розподілом та перерозподілом частки вартості створеного валового внутрішнього продукту у власність органів місцевого самоврядування шляхом формування централізованих та децентралізованих фінансових ресурсів у фондovій та нефондовій формі з метою надання суспільних благ населенню»
Кириленко О.П. [27]	«Місцеві бюджети: - в державних фінансах - складова бюджетної системи; інструмент реалізації загальнодержавних програм; джерело фінансування державних видатків та інструмент фінансового вирівнювання; - в місцевих фінансах – фінансова база місцевого самоврядування; фінансові плани територіальних формувань; джерело утримання і розвитку місцевого господарства; джерело фінансування локальних послуг; - в економічній системі держави - інструмент: перерозподілу ВВП; державного регулювання на мікрорівні; регіональної, фінансової та економічної політики»
Крикун Т.І. [22]	«Місцевий бюджет - ефективний інструмент фінансово-економічного регулювання, створення інституційних умов для підвищення ефективності прогнозування і планування їх дохідної та видаткової частини, управління бюджетними коштами, розмежування бюджетних видатків на виконання делегованих і власних повноважень місцевого самоврядування, удосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин»

Кінець таблиці 1.1

1	2
Крутько М.А. [23]	«Місцеві бюджети за правовою природою відносять до законодавчих актів регулювання бюджетного процесу на місцевому рівні, а їх економічна сутність полягає у використанні фондів фінансових ресурсів місцевих органів влади у процесі перерозподілу національного доходу»
Матвєєва О. [25]	«Місцевий бюджет - поліфункціональна система економічних відносин, які встановлюються між урядом та громадами у сфері утворення, використання та ефективного розподілу ВВП у грошовому еквіваленті з метою найповнішого задоволення потреб місцевого населення. Місцевий бюджет є інструментом оцінки фінансово-економічних результатів прогнозованої діяльності органів місцевого самоврядування на бюджетний рік».
Сунцова О.О. [41]	«Місцеві бюджети - сукупність економічних (грошових) відносин, що виникають у зв'язку з утворенням та використанням фондів грошових засобів місцевих органів влади в процесі перерозподілу національного доходу з метою забезпечення розширеного відтворення та задоволення соціальних потреб суспільства»
Чугунов О.І. [44]	«Місцеві бюджети - економічна категорія, що уособлює відповідний фінансовий механізм, який проявляється у накопиченні грошових фондів, що спрямовуються на задоволення соціально-культурних, побутових потреб територіальної громади; важливий інструментів фінансово-економічного регулювання, за допомогою якого відбувається перерозподіл вартості між територіями, галузями господарства, економічній та суспільній сферах».
Закон про бюджетні принципи «Haushaltsgrundsatzgesetz» (ФРН) [48]	«Бюджет - це основа для ведення економіки. Бюджет слугує встановленню й забезпеченню фінансових вимог федерального центру або землі щодо виконання завдань протягом бюджетного періоду. Під час складання бюджету обов'язково потрібно враховувати необхідність загальноекономічної рівноваги»
Закон «Про місцевий бюджет» (Штат Орегон, США) [47]	«Місцевий бюджет - письмовий документ, який відображає комплексний фінансовий план місцевої влади протягом одного фінансового року або 2-річного періоду і повинен включати в себе збалансування доходів і видатків протягом кожного року»
Місцеве бюджетування (Світовий Банк) [46]	«Місцевий бюджет - це план обслуговування записів політичних і фінансових компромісів»

В світовій практиці підходи до трактування поняття «місцевий бюджет» також різняться, в відображаються особливості їх політичного устрою, ступінь децентралізації управління, ступінь автономії органів місцевого самоврядування.

Основними ознаками місцевих бюджетів, які вирізняють їх із загальної системи економічних відносин, є:

– «наповнення доходів місцевих бюджетів об'єктивно залежить від економічного потенціалу адміністративно-територіальної одиниці та суб'єктивно – від побудови системи міжбюджетних відносин» [7];

– сфера дії місцевих бюджетів регламентована Бюджетним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами;

– учасниками бюджетних відносин є, місцеві органи влади – з одного боку, підприємства, установи та населення – з іншого;

– місцеві бюджети забезпечують рух фінансових потоків від платників податків (зборів, обов'язкових платежів) до бюджету і бюджетне фінансування розпорядників та одержувачів бюджетних коштів;

– місцеві бюджети, акумулюючи фінансові ресурси на необхідних напрямках, здійснюють державне регулювання регіональної економіки й забезпечують реалізацію соціальної політики;

– склад місцевих бюджетів визначається відповідно до чинного законодавства, а їх структура – відповідно до адміністративно-територіального поділу України, тобто кожна адміністративно-територіальна одиниця створює свій власний бюджет, який виступає фінансовою основою місцевого самоврядування.

Питання основних функцій місцевих бюджетів розглядає чимало науковців, які виокремлюють:

- акумуляційну функцію, що передбачає оптимальне формування фінансової бази органів місцевого самоврядування;

- розподільчу функцію, яка проявляється у розподілі й перерозподілі ВВП між суб'єктами бюджетних відносин, за рахунок чого відбувається концентрація фінансових ресурсів в розпорядження держави з метою подальшого надання відповідного рівня соціальних послуг населенню;

- регуляторну функцію, яка «забезпечує вплив місцевих бюджетів на системний перебіг процесів у відповідній адміністративно-територіальній одиниці з ціллю досягнення планомірності фінансування відповідних суб'єктів, а також дотримання часових рамок» [32];

- облікову функцію, яка передбачає чітку фіксацію руху фінансових потоків між суб'єктами бюджетних відносин;

- стабілізаційну функцію, забезпечення системного впливу на обсяги споживання суспільства, рівень зайнятості, показники економічного розвитку і темпи інфляції ;

- контрольну функцію, яка передбачає забезпечення заходів фінансового контролю впродовж усього бюджетного періоду;

- функцію забезпечення самостійності - забезпечує належний рівень самостійності (незалежності) адміністративно-територіальної одиниці в питанні фінансування, надання соціальних послуг та економічного розвитку території.

«Функціональна структура місцевого бюджету визначається принципами побудови зведеного бюджету в бюджетній системі України» [23].

Дамо характеристику зазначеним принципам в контексті їх реалізації:

- принцип єдності бюджетної системи – всі бюджети в Україні забезпечені «єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин та єдиним порядком виконання бюджетів» [4]. Даний принцип виступає основою цілісності бюджетної системи;

- принцип збалансованості - видатки місцевих бюджетів покриваються за рахунок їх реальних доходів;

- принцип самостійності - місцевий бюджет виступає самостійною ланкою зведеного бюджету, що закріплено відповідними джерелами доходів і правом органів місцевого самоврядування визначати напрями цільового використання коштів бюджету відповідно до законодавства України;

- принцип субсидіарності - спеціальний принцип, що задекларований в Європейській хартії місцевого самоврядування [18] - передбачає розподіл видатків та максимально можливе наближення суспільних послуг до їх безпосереднього (кінцевого) споживача.

Місцеві бюджети є відображенням результатів функціонування місцевих фінансів, оскільки визначає джерела наповнення та напрями використання акумульованих коштів місцевих бюджетів. В сукупності ці рішення впливають на усі сфери розвитку відповідної територіальної громади: дотримання визначених суспільних пріоритетів, розвиток бізнесу, рівень і якість життя населення (рисунок 1.1).

Рисунок 1.1 – Вплив місцевих бюджетів на розвиток територіальної громади

Джерело: побудовано за матеріалами [22]

Проведене нами дослідження економічної сутності, функцій, принципів побудови місцевих бюджетів дозволяє сформулювати основні складові їх багатопланової ролі, зокрема як:

- важливого чинника соціально-економічного розвитку та фінансової стабільності держави та органу місцевого самоврядування;
- головного інструменту в механізмі макроекономічного регулювання;
- фінансового базису місцевого самоврядування;
- інструменту реалізації державної регіональної політики;
- плану формування і використання фінансових ресурсів органу місцевого самоврядування;

- основного важеля фінансового вирівнювання;
- джерела забезпечення конституційних гарантій, вирішення соціальних проблем та підвищення рівня і якості життя населення.

«Тобто будучи організаційною формою мобілізації доходів і здійснення витрат місцевими органами самоврядування, місцеві бюджети виступають балансовими розрахунками, які відповідають вимогам щодо складання балансів, тобто у них представлені дохідна та витратна частини, а їх основою є принцип збалансування» [9].

Таким чином, на сучасному етапі економічного розвитку України місцевим бюджетам приділяється значна увага, оскільки вони є одним із головних важелів в механізмі фінансового забезпечення і вносять ключовий вклад в соціально-економічний розвиток громадян певної територіальної громади. Місцеві бюджети як елемент в структурі бюджетної системи України відзначаються своєю багатогранністю, тобто їх не можна трактувати однобічно, а слід розглядати в широкому сенсі як сукупність правових, політичних, економічних і фінансових факторів. З правової точки зору місцеві бюджети - це законодавчі акти забезпечення регулювання бюджетного процесу на місцевому рівні, а їх економічна сутність полягає у формуванні та використанні фондів фінансових ресурсів місцевих органів влади в процесі розподілу та перерозподілу національного доходу.

1.2 Особливості формування та методичні підходи аналізу місцевого бюджету

Матеріальну та фінансову автономію органів місцевого самоврядування можна характеризувати як їх право володіти та розпоряджатися коштами і майном з метою забезпечення виконання своїх функцій і повноважень. Важливу роль в фінансовому забезпеченні органів

місцевого самоврядування і в практичній реалізації їх функцій відіграють місцеві бюджети, які є основою фінансової незалежності і самостійності місцевих органів влади.

Місцеві бюджети є фінансовою базою органів місцевого самоврядування і вирішальним фактором їх регіонального розвитку. Наявність місцевих бюджетів, джерел їх формування та напрямів використання дає змогу закріпити економічну самостійність місцевих органів самоврядування, що задекларовано в Конституції, Бюджетному кодексі України та в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». Крім того, місцеві бюджети дозволяють активізувати господарську діяльність, розвивати інфраструктуру на відповідній території, розширювати економічний потенціал регіону, виявляти і використовувати наявні резерви фінансових ресурсів. Все це сприяє розширенню можливостей місцевих органів влади своєчасно та більш повно задовольняти потреби жителів громади.

Питанням формування і використання місцевих бюджетів у Бюджетному кодексі України присвячено Розділ III «Місцеві бюджети», який включає дві глави [4]:

- глава 11 «Надходження та витрати місцевих бюджетів (статті 63-74);
- глава 12 «Складання, розгляд, затвердження, виконання та звітність місцевих бюджетів» (статті 75-80).

Ними закріплено концептуальні положення і принципи побудови та функціонування місцевих бюджетів, визначено склад доходів і видатків на виконання повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій (рисунок 1.2). Визначені законодавством доходи й витрати складають єдиний баланс відповідного місцевого бюджету.

«Доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)» [4].

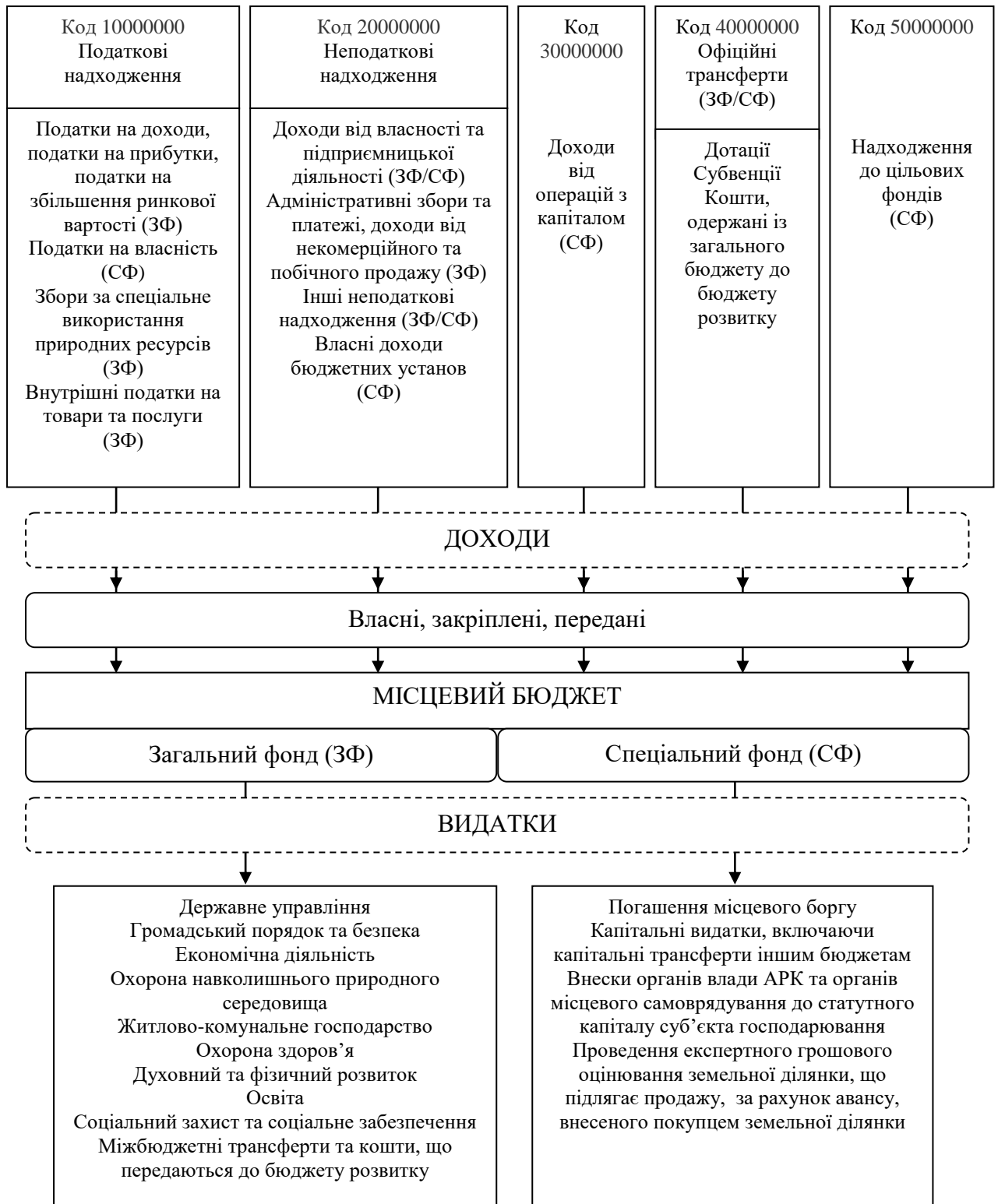

Рисунок 1.2 – Склад доходів і видатків місцевого бюджету

Джерело: складено за матеріалами [4, 11, 17]

Доходи місцевих бюджетів поділяють на:

- власні (тобто ті, які органи місцевого самоврядування можуть «заробити» самостійно);
- закріплені (загальнодержавних податки і збори або їх частки, які на тривалий період повністю чи частково закріплені як дохідне джерело конкретного місцевого бюджету);
- передані (ті, які місцевим бюджетам передають із державного бюджету на безповоротній, безоплатній основі, тобто міжбюджетні трансферти).

За рахунок накопичених в дохідній частині місцевих бюджетів коштів (власних, закріплених доходів і переданих з держбюджету коштів), органи місцевого самоврядування мають змогу здійснювати видатки економічний та соціальний розвиток відповідних територіальних громад, зокрема: дитячі садки і школи, лікарні й амбулаторії, соціальні допомоги й субсидії населенню, розвиток ЖКГ та будівництво доріг, пожежну охорону і муніципальні формування із охорони громадського порядку, пільговий проїзд окремих категорій громадян тощо.

У сфері бюджету важливим поняттям є бюджетна політика, яка визначається як сукупність державних заходів, що спрямовуються на збільшення надходжень до бюджету, посилення соціальної направленості його видатків, забезпечення макроекономічної стабілізації. Бюджетна політика є державна і місцева.

«Бюджетна політика на місцевому рівні – це офіційно визначені органом місцевого самоврядування цілі та напрямки розвитку бюджетних відносин і методи їх реалізації» [40]. Місцеву бюджетну політику поділяють на регіональну (розвиток області, району) і політику конкретного органу місцевого самоврядування.

Зміст бюджетної політики на місцевому рівні полягає у визначенні курсу, завдань та напрямів діяльності держави та органів місцевого самоврядування у сфері формування і використання коштів місцевого бюджету. Першочергово, ці відносини стосуються формування і

використання органами місцевого самоврядування місцевого бюджету і знаходять своє відображення «у доходах бюджету, методах їхньої мобілізації, видатках бюджету і методах та напрямках їхнього використання на суспільні потреби» [16]. За допомогою місцевої бюджетної політики орган місцевого самоврядування здійснює відповідний комплекс заходів, які спрямовуються на реалізацію своїх функцій через бюджет. Для цього вони використовують свої повноваження та конкретні інституції, які забезпечують управління відносинами із громадянами, суб'єктами господарювання, державними і іншими муніципальними утвореннями, а також із іноземними державами та міждержавними інституціями.

Відповідно до основного змісту місцевої бюджетної політики, вітчизняною наукою окреслені найважливіші її завдання:

- розробка науково-обґрунтованої концепції розвитку бюджету як інструменту регулювання соціально-економічних процесів на відповідній території, яка формується шляхом аналізу стану розвитку економіки і соціальної сфери, вивчення потреб сучасного стану розвитку території з врахуванням стратегічних пріоритетів держави;

- визначення основних джерел мобілізації та напрямів використання бюджетних ресурсів на поточний період і на тривалу перспективу враховуючи зовнішні і внутрішні чинники впливу, можливості зростання бюджетних ресурсів в контексті досягнення поставлених цілей, передбачених загальною економічною політикою;

- здійснення практичних дій, що спрямовані на досягнення поставлених цілей.

Таким чином, завдання бюджетної політики «як сукупності заходів держави щодо організації та використання бюджетних відносин для гармонізації соціально-економічного розвитку полягають у реалізації основної мети – забезпечення належного життєвого рівня населення відповідно до соціальних стандартів» [16]. Дана мета досягається шляхом

оптимізації розподілу ВВП між галузями економіки, територіями та соціальними групами.

Розвиток територій є процесом багатовекторним. Він «має враховувати сукупність специфічних факторів, зокрема історичні особливості, адміністративно-територіальні аспекти, фінансово-економічний та ресурсний потенціал, досконалість і ефективність підходів, механізмів, інструментів реалізації публічного менеджменту на місцях» [45], а також загальнодержавну політику, стратегію й тактику стимулювання регіонального розвитку. З метою оптимізації управлінських процесів в Україні було прийнято Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки [12], яка стала нормативним документом, що визначає базові потреби й тактику дій щодо зміцнення регіонів та соціально-економічного зростання окремих територій. Відповідно, Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки визначає орієнтири діяльності органів державної і місцевої влади в межах управління територіальними одиницями, їх ресурсами та потенціалом.

Вдосконалення стратегічного планування розвитку територій передбачає оновлення орієнтирів діяльності органів державної влади, місцевої влади та громадськості на перспективу, визначення сучасних інструментів управління процесами перманентного зростання регіонів й зміцнення фінансово-економічної стійкості територій. Стратегія зорієнтована на врівноваження можливостей усіх територій щодо їх доступу до фінансово-економічної підтримки з боку держави, субсидіарність, стійкість і сталий соціально-економічний розвиток (рисунки 1.3).

Основою для прийняття Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки стали Цілі сталого розвитку України до 2030 року [39], а також отриманий уже досвід у регіональному плануванні, який не в повній мірі врахував важливі заходи щодо впливу на конкурентоспроможність територій, раціоналізацію використання внутрішнього потенціалу,

забезпечення їх стійкості, потребу в покращенні зайнятості населення, створенні належних умов для повернення на Україну трудових мігрантів.

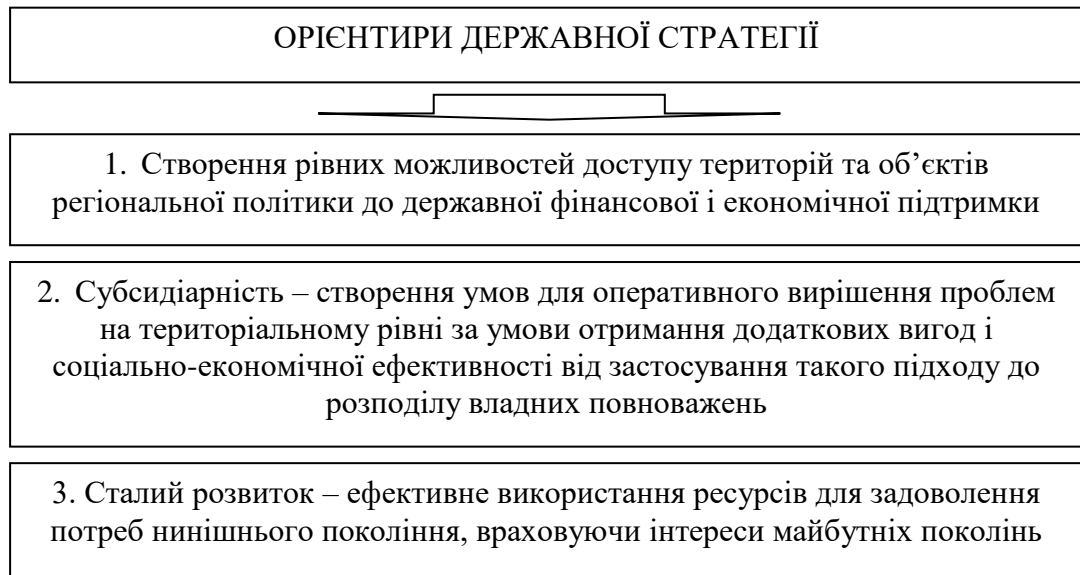

Рисунок 1.3 – Орієнтири Державної стратегії в контексті розвитку територій України

Джерело: складено за матеріалами [12, 45]

Відповідно до прийнятої Державної стратегії система державної регіональної політики має таку структуру (таблиця 1.2).

Оцінку фінансової стійкості місцевих бюджетів здійснюють з використанням системи показників, які характеризують рівень. Адже фінансова стійкість регіону/території характеризується наявними матеріальними та фінансовими ресурсами і відображає спроможність місцевих органів влади виконати покладені та делеговані їм повноваження відповідно до чинного законодавства.

Фінансова стійкість місцевого бюджету дозволяє мати комплексне уявлення про фінансову міцність органів місцевого самоврядування (рисунок 1.4), що є одним з пріоритетних завдань реалізації політики децентралізації фінансових ресурсів.

Таблиця 1.2 – Складові державної регіональної політики України

Елементи політики	Підходи до реалізації державної регіональної політики в контексті забезпечення розвитку територій
Об'єкти політики	- визначення тих територій, що потребують застосування особливих механізмів та інструментів державної підтримки; - управління конкурентоспроможністю і функціональністю територій шляхом залучення усіх суб'єктів розвитку та використання потенціалу основних активів регіону / території / міста як умови надання фінансової підтримки із державного бюджету
Підхід до планування	- визначення тих територій, що потребують державної підтримки, планування їх розвитку на засадах інтегрованого підходу, тобто поєднання переваг та можливостей галузевого і територіального підходів
Типи проєктів	- державне інвестування у матеріальні й нематеріальні активи у формі так званих «твердих» і «м'яких» розвиткових проєктів з використанням якісної діагностики потенціалу та врахування проблем територій, які потребують державної підтримки
Суб'єкти, що формують і реалізують політику	- збалансована участь органів влади усіх рівнів управління – центрального, регіонального і місцевого, а також неурядових організацій
Фінансування	- цільове спрямування коштів державного фонду регіонального розвитку на виконання програм та заходів розвитку регіонів і територій, передбачених завданнями Державна стратегія регіонального розвитку
Просторове планування	- першочергове дотримання вимог містобудівної документації в процесі реалізації державних інвестиційних проєктів / програм / заходів
Міжвідомча координація	- здійснюється Кабінетом Міністрів України через Міжвідомчу координаційну комісію з питань регіонального розвитку
Інституційна спроможність	- підвищення спроможності територій шляхом запровадження стратегічного планування розвитку та ефективного управління наявними ресурсами для забезпечення сталого зростання - формування агенцій регіонального розвитку як суб'єктів реалізації регіональної політики на місцях

Джерело: складено за матеріалами [12, 45]

З метою забезпечення ефективного формування і використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування запропоновано проводити оцінку «поточної та довгострокової фінансової стійкості бюджетів, тобто їх статичних та динамічних показників фінансової автономії, бюджетної ефективності та фінансової достатності» [24].

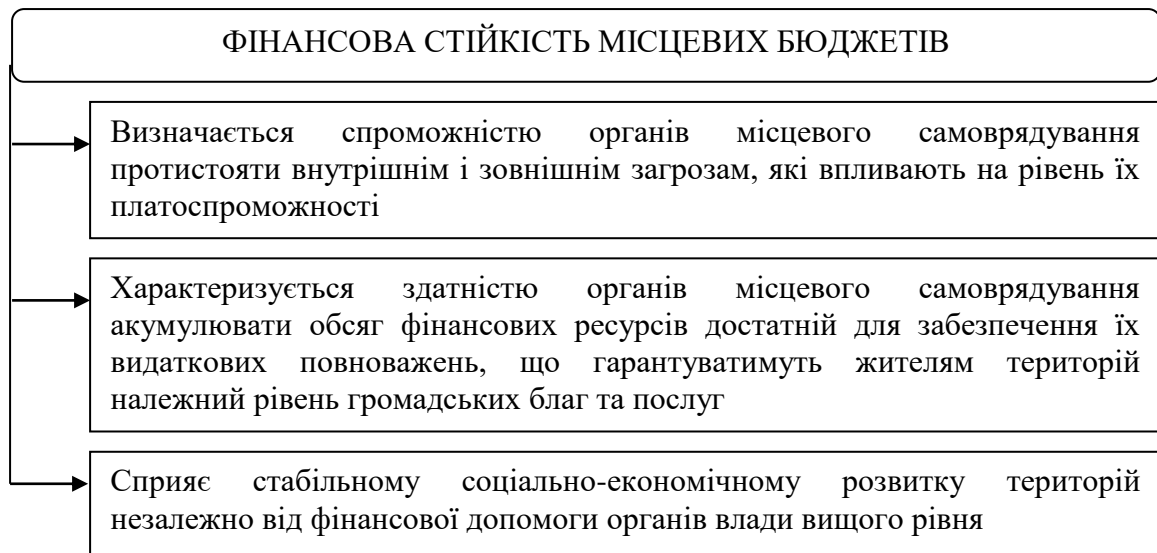

Рисунок 1.4 – Змістовні характеристики «фінансової стійкості місцевих бюджетів»

Джерело: складено за матеріалами [3, 22, 24]

О. Крук пропонує використовувати матрицю параметрів, значення якої дорівнюють « 0 » або « 1 » залежно від виконання заданих умов відповідності бюджетних коефіцієнтів критичним значенням [22]. Набір розрахованих параметричних оцінок дозволяє ідентифікувати тип фінансової стійкості бюджету (таблиця 1.3), виходячи із відповідності величини розрахованих коефіцієнтів їх нормативним значенням.

Таблиця 1.3 - Матриця типів фінансової стійкості бюджету запропонована О. Крук [22]

Значення тримірного показника			Тип фінансової стійкості
Фінансова автономія	Бюджетна ефективність	Фінансова достатність	
1	1	1	Абсолютний
0	1	1	Нормальний
1	0	1	
1	1	0	Нестійкий
1	0	0	
0	1	0	
0	0	1	
0	0	0	Кризовий

Дана методика застосовує бінарний підхід, при якому відповідність показника нормативному значенню позначається «1», а невідповідність – «0». Оцінку типу фінансової стійкості місцевого бюджету пропонується проводити за системою відносних показників, що подані в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4 - Відносні показники фінансової стійкості місцевого бюджету

Показники	Нормативне значення	Формула розрахунку
Показники фінансової автономії бюджету		
Коефіцієнт концентрації власних доходів	$\geq 0,6$	Відношення власних доходів місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів) до загальних доходів бюджету
Коефіцієнт концентрації власних та закріплених доходів	$\geq 0,8$	Відношення власних та закріплених доходів місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів) до загальних доходів бюджету
Коефіцієнт дотаційної залежності місцевого бюджету	$\leq 0,2$	Відношення офіційних трансфертів до загальних доходів бюджету
Показники бюджетної ефективності		
Коефіцієнт автономії	$\geq 0,5$	Відношення власних доходів до загальних видатків бюджету (без дотацій вирівнювання)
Показники фінансової достатності		
Коефіцієнт бюджетного покриття	$\geq 1,0$	Співвідношення загальних доходів бюджету (без офіційних трансфертів) та загальних видатків бюджету (без дотацій вирівнювання)

Джерело: складено за матеріалами [22, 24, 28]

Запропонована методика розрахунку фінансової стійкості місцевих бюджетів дозволяє досягти однозначності і об'єктивності отриманих результатів та на їх основі визначити фактори, що впливають на такий стан. Це створює умови і можливості для виявлення причин негативних явищ в бюджетній сфері й більш якісної реалізації бюджетного процесу.

2 Аналітико-практичні аспекти формування місцевих бюджетів в контексті забезпечення фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій

2.1 Аналітична оцінка місцевих бюджетів на макро- та мікроекономічних рівнях за матеріалами Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 роках

В умовах повномасштабної війни росії, коли надходження до бюджетів скорочуються, а витрати значно зростають, надзвичайно важливим завданням є забезпечення належного виконання державного і місцевих бюджетів, пошуку додаткових/альтернативних джерел доходів й дотримання жорсткої економії в витрачанні бюджетних коштів. В умовах значного обмежених фінансових можливостей перед Україною постали завдання забезпечення ефективного функціонування бюджетної системи, переорієнтація ресурсу затверджених на 2022 рік бюджетів на військові цілі і здійснення найнеобхідніших соціальних видатків, спрямованих на підтримку життєдіяльності населення, перегляд джерел наповнення бюджетів і залучення різних видів міжнародної фінансової допомоги.

За даними Міністерства фінансів України стан виконання місцевих бюджетів в 2023 р. показує суттєву відмінність від 2022 р. в бік зростання (рисунок 2.1). Слід відмітити, що надходження до Державного бюджету України (ДБУ) також значно зросли, порівняно із 2022 р. Так, приріст доходів загального фонду місцевих бюджетів без трансфертів (фактично власні надходження, переважно податкові надходження) за 2023 р. складає +43,8 млрд грн (+11,0%) в порівнянні із 2022 р. тоді як приріст доходів по ДБУ складає +212,9 млрд грн (+21,1%), що зумовлено значним ростом надходжень від ПДВ із ввезених на митну територію України товарів (+113,1

млрд грн або +44,7%) та акцизного податку (+65,0 млрд грн або +63,5%). Слід відзначити також надзвичайно високий ріст власних надходжень бюджетних установ, які по ДБУ у 2023 р. склали 767,0 млрд грн, тоді як в 2021 р. такі надходження складали лише 51,3 млрд грн, а в 2022 р. – 202,1 млрд грн. Фактичний приріст власних надходжень бюджетних установ у 2023 р., порівняно із 2022 р., по державному бюджету в абсолютному вимірі склав +564,69 млрд грн.

млрд грн

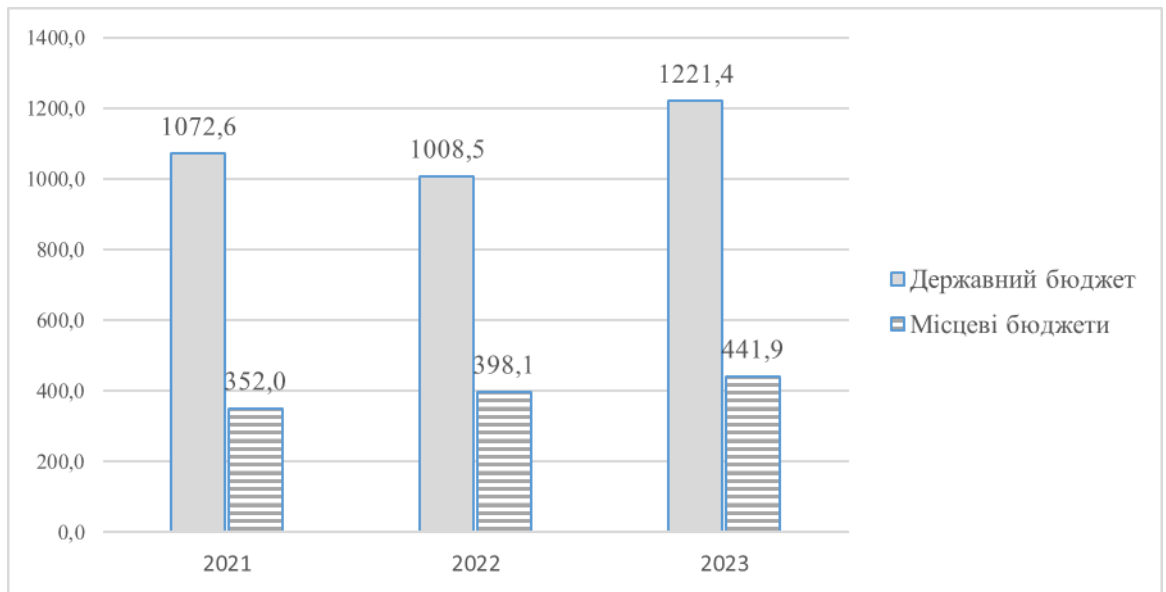

Рисунок 2.1 – Доходи загального фонду Державного та місцевих бюджетів України (без трансфертів) в 2021-2023 р.р.

Джерело: складено за матеріалами [26]

Такий ріст по місцевих бюджетах пов'язаний зі зростанням надходжень ПДФО (+17,2 млрд грн або +6,3%), єдиного податку (+8,6 млрд грн або +18,2%), акцизного податку (+8,0 млрд грн або +63,3%) та податку на майно (+7,0 млрд грн або +19,1%).

Якщо ж порівнювати 2023 р. із довоєнним 2021 р., то приріст місцевих бюджетів складає +25,5%, тоді як державний бюджет отримав приріст +13,9%.

В 2023 р. надходження до місцевих бюджетів перевищили видатки на 5,8 млрд грн, а дефіцит по державному бюджету склав -1,3 трильйона грн, що покривався за рахунок зовнішніх запозичень.

Зважаючи на значний приріст надходжень до ДБУ та вилучення з 01.10.2023 р. ПДФО з грошового забезпечення, грошових винагород й інших виплат, одержаних військовослужбовцями й особами рядового і начальницького складу, частка доходів місцевих бюджетів в доходах зведеного бюджету України скоротилася з 24,4% у 2022 р. до 17,8% у 2023 р.

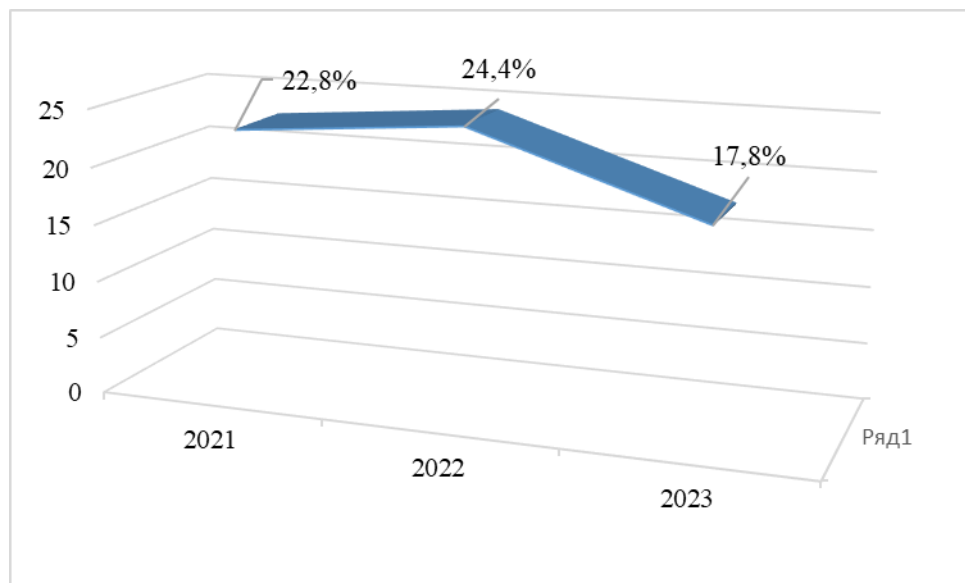

Рисунок 2.2 – Частка місцевих бюджетів у доходи зведеного бюджету України в 2021-2023 р.р.

Джерело: складено за матеріалами [26]

Якщо аналізувати помісячну динаміку надходжень до місцевих бюджетів в 2021-2023 р.р., помітним є зниження надходжень у 2022 р., починаючи із березня місяця через повномасштабне вторгнення росії, але вже в травні практично всі показники відновились вище довоєнного рівня. «Громади показали свою стійкість, фінансову автономію та стабільність у фінансуванні публічних послуг. Публічне управління на місцевому рівні та виконання всіх повноважень (як власних так і делегованих) було забезпечено

ефективними управлінськими рішеннями на місцях завдяки децентралізації» [1].

Розглядаючи види надходжень до державного та місцевих бюджетів слід відмітити, що найбільшими за обсягами є: зростання власних надходжень бюджетних установ (+787,2 млрд грн), які у 2023 р. перевищили ПДФО, ПДВ, міжнародні гранти, акциз і податок на прибуток, які є ключовими надходженнями. Вперше неподаткове джерело надходжень значно перевищило основні податкові надходження. Вагомими надходженнями для усіх місцевих бюджетів залишаються: ПДФО, єдиний податок, майнові податки, роздрібний акциз (рисунок 2.3).

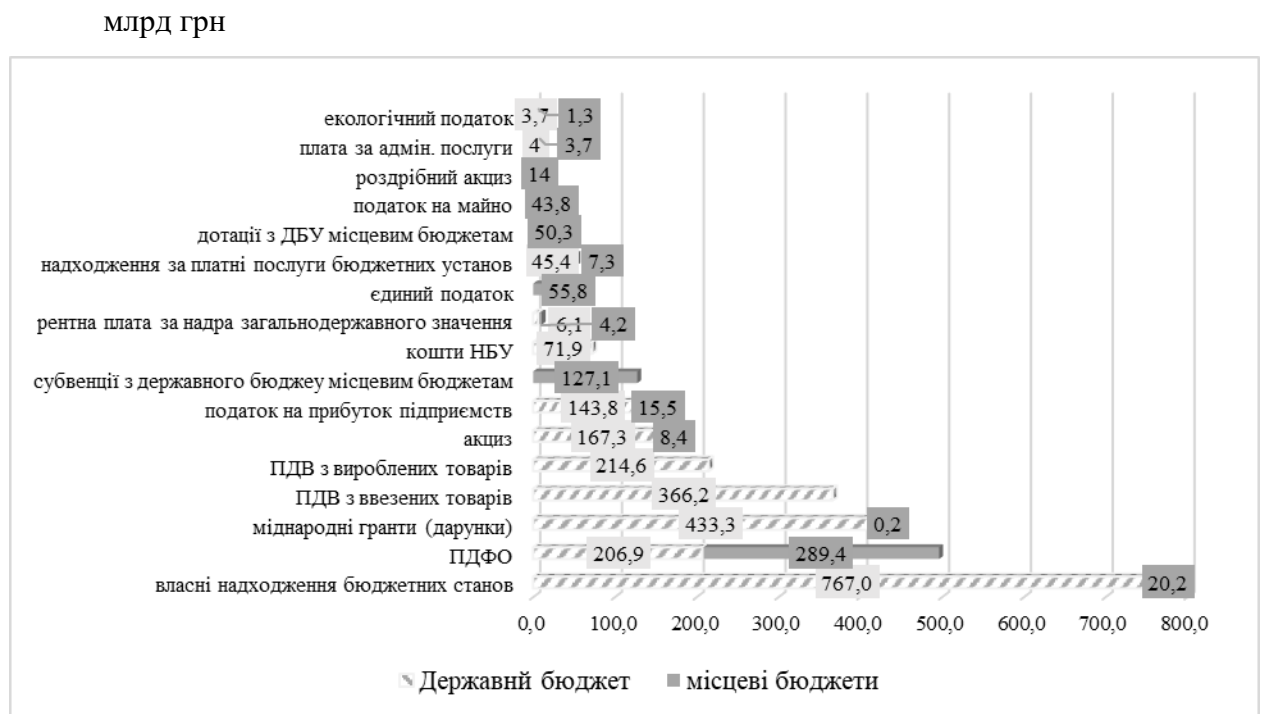

Рисунок 2.3 – Надходження державного та місцевих бюджетів в розрізі їх видів в 2023 р.

Джерело: складено за матеріалами [26]

Найбільше коштів із державного і місцевих бюджетів витрачається на ЗСУ, виплату пенсій та обслуговування державного боргу (рисунок 2.4). Варто звернути увагу, що майже паритетно загальна середня освіта дофінансовується з місцевих бюджетів.

млрд грн

Рисунок 2.4 – Видатки за програмами з державного та місцевих бюджетів в 2023 р.

Джерело: складено за матеріалами [26]

В галузевому розрізі найбільшими є обсяги видатків на національну оборону, яка, відповідно до вимог чинного бюджетного законодавства, фінансується виключно із державного бюджету. У 2023 р. видатки на оборону склали 45% від загального обсягу видатків зведеного бюджету України. Наступною за обсягами статтею видатків є соціальне забезпечення і загальнодержавні функції. ЖКГ повністю забезпечується за рахунок власних коштів місцевих бюджетів. Найбільшим із напрямів фінансування з місцевих бюджетів залишається «Освіта» як делеговане державо повноваження. Крім цього, у 2023 р. значно зросли видатки на громадський порядок, безпеку і судову систему і склали 591,5 млрд грн (або 12,6%) від загальних видатків зведеного бюджету України (рисунок 2.5).

млрд грн

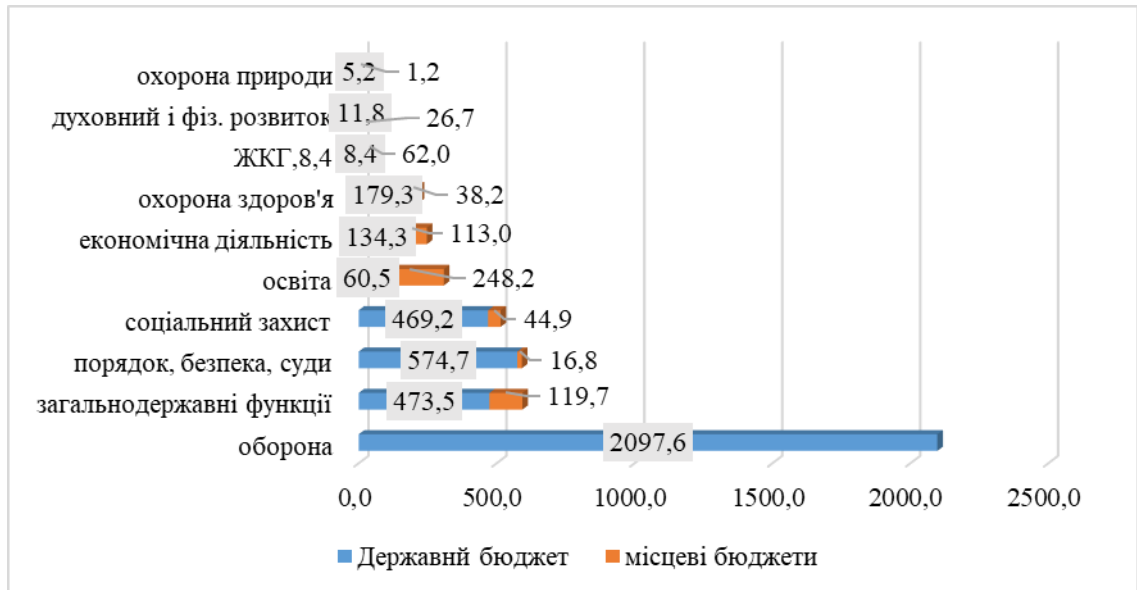

Рисунок 2.5 – Видатки за галузями з державного та місцевих бюджетів в 2023 р.

Джерело: складено за матеріалами [26]

Найбільшими за обсягами у структурі доходів місцевих бюджетів в 2023 р. є податкові надходження, які складають 67% доходів (із трансфертами). Трансферти із державного бюджету місцевим бюджетам становлять менше третини надходжень (27%).

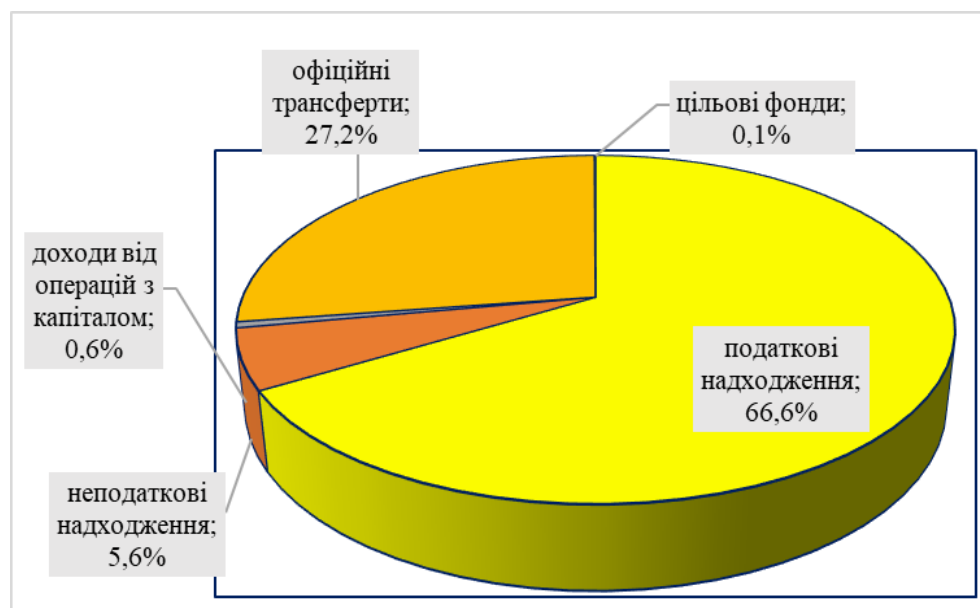

Рисунок 2.6 – Структура доходів місцевих бюджетів в 2023 р.

Джерело: складено за матеріалами [26]

В структурі податкових надходжень місцевих бюджетів найбільшу питому вагу займає податок на доходи фізичних осіб - 66,6% (або 289,4 млрд грн). Наступним за обсягом із податкових надходжень йде єдиний податок - 12,8% (або 55,8 млрд грн). Вагомими є також майнові податки - 10,1% від усіх податкових надходжень (або 43,8 млрд грн). Чималу частку становить акцизний податок із роздрібного продажу тютюнових виробів та алкоголю - 3,2% (або 14,0 млрд грн), а акциз із пального почав поступатись роздрібному акцизу - 1,9% (або 8,4 млрд грн).

Другий рік повномасштабної війни в Україні показав стійкість місцевого самоврядування і уміння ОМС протистояти справжнім викликам (руйнування інфраструктури, відтік кваліфікованих кадрів, необхідність належного утримання ВПС). Органи місцевого самоврядування подолали всі такі перешкоди і показали, що здатні гідно протистояти будь-яким викликам та загрозам. Реформа децентралізації показала справжній результат міцності фінансової основи територіальних громад і їх здатність швидко адаптуватися до реальної ситуації.

Громади, де не ведуться великі бойові дії, гідно прийняли ВПС, забезпечили їх належною інфраструктурою і наданням публічних послуг на відповідному рівні. Окрім цього, надходження до місцевих бюджетів у громадах, які не постраждали від війни з росією, дозволили наповнювати ЄКР в умовах війни. І навіть із врахуванням значних податкових пільг громадам вдалося наповнювати свої бюджети на рівні, що вище довоєнного періоду і відновити зростання.

Рисунок 2.7 демонструє, наскільки великим за обсягами є вплив територіальних громад на забезпечення підтримки фінансового стану наповнення ЄКР.

Оскільки фінансування значної частини повноважень лягає саме на плечі громад, як делегованих так і власних (які чітко не розмежовані в Бюджетному кодексі). Але на них і тримається міцність місцевих бюджетів,

оскільки саме за обсягом бюджети місцевого самоврядування складають основу фінансової стійкості місцевих фінансових ресурсів.

млрд грн

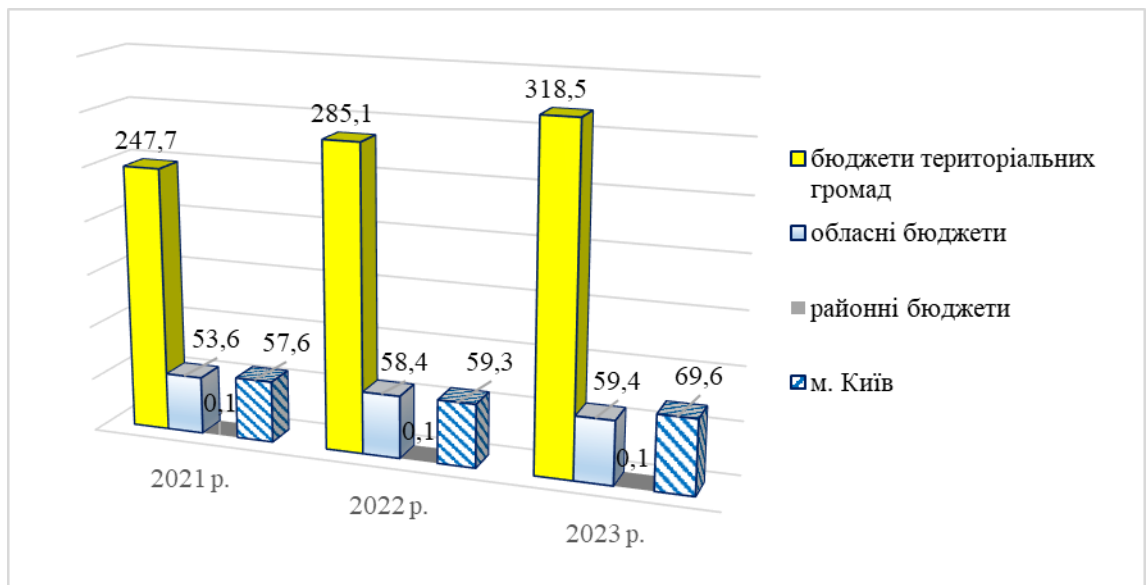

Рисунок 2.7 – Динаміка доходів місцевих бюджетів за видами бюджетів в 2021-2023 р.р.

Джерело: складено за матеріалами [26]

Загалом за 2023 р. до загального фонду місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 441,9 млрд грн, що складає +43,8 млрд грн або +11,0% в порівнянні з 2022 р. Це зумовлено, в основному, ростом податку на доходи фізичних осіб (+17,2 млрд грн або +6,3%). В 2023 р. загальний ріст по майнових податках склав +7,0 млрд грн, а по акцизу з пального +5,5 млрд грн в порівнянні із 2022 р.

У розрізі областей найвищий приріст доходів загального фонду (без трансфертів) показали такі області - Київська (+26,0%), Черкаська (+20,8%), Закарпатська (17,5%) та м. Київ (+17,6%). Приріст доходів по загальному фонду (без трансфертів) не забезпечено по чотирьох областях - Луганській (-59,7%), Херсонській (-28,0%), Донецькій (-16,2%) та Запорізькій (-5,3%).

У 2023 р. Уряд забезпечив перерахування 183,8 млрд грн міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам, що складає 89,9% від передбачених розписом асигнувань, зокрема:

- базову дотацію - 28 958,1 млн грн (або 100,0% до розпису асигнувань);

- додаткову дотацію на здійснення повноважень органів місцевого самоврядування на деокупованих, тимчасово окупованих та інших територіях України, що зазнали негативного впливу у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації – 17,2 млрд грн (або 71,7% до розпису);

- освітню субвенцію - 90 667,1 млн грн (або 99,9% до розпису).

Також у розпорядженні ОМС тих територій, на яких ведуться (велися) активні бойові дії, або тимчасово окупованих територій у грудні 2023 р. залишилась реверсна дотація обсягом 229,0 млн грн, яка не перераховувалась до держбюджету в умовах воєнного часу.

На рахунках місцевих бюджетів та бюджетних установ залишки коштів за загальним і спеціальним фондами станом на 01.01.2024 р. становили 112,9 млрд грн. За їх рахунок ОМС і надалі мають можливість забезпечувати проведення фінансування першочергових потреб на місцевому рівні.

Очевидно, що в умовах повномасштабної війни найбільший відносний приріст зазнали видатки на громадський порядок, безпеку та судову систему. Так, в 2021-2023 роках видатки на порядок, безпеку та суди зросли більш ніж у 6,3 раза, видатки на соціальний захист (+9,37 млрд грн або +103,38%). У свою чергу, видатки на освіту не відновили рівень 2021 р., а видатки на охорону здоров'я зазнали не значного зменшення на - 6% (-2,1 млрд грн) у 2022 р. та показали позитивний приріст у 2023 р., в порівнянні з 2021 р. Найбільший відносний спад видатків в досліджуваному періоді відбувся у галузі охорони природи -51%, у 2022 р. зниження було -79% (видатки зменшились із 2,4 млрд грн у 2021 р. до 0,5 млрд грн у 2022 р. та склали 1,2 млрд грн у 2023 р.). При цьому, видатки на ЖКГ та на загальнодержавні функції у 2023 р. значно зросли (таблиця 2.1).

Місцеві бюджети дофінансовують загальну середню освіту на 79,1 млрд грн. Чимало коштів було також спрямовано на утримання дошкільних

навчальних закладів - 45,2 млрд грн. При цьому, видатки на утримання апарату управління ОМС залишаються значними і складають 47,6 мільярдів грн. Чималим виявився обсяг коштів виділених місцевою владою на територіальну оборону – 8,1 млрд грн. При цьому, 25,1 млрд грн місцеві бюджети передавали до державного бюджету на забезпечення та підтримку національної безпеки та оборони.

Таблиця 2.1 – Склад та динаміка видатків місцевих бюджетів за функціями в 2021-2023 р.р.

Показники	Роки, млрд грн			Абсолютне відхилення, (+,-) млрд грн		Темп росту, %		Структура, %		
	2021	2022	2023	2023/ 2021	2023/ 2022	2023/ 2021	2023/ 2022	2021	2022	2023
Охорона природи	2,42	0,51	1,19	-1,91	0,68	21,07	233,33	0,41	0,10	0,18
Економічна діяльність	112,36	61,70	112,98	-50,66	51,28	54,91	183,11	18,81	12,44	16,85
ЖКГ	56,73	40,63	62,03	-16,10	21,40	71,62	152,67	9,50	8,19	9,25
Загальнодержавні функції	86,34	67,22	119,73	-19,12	52,51	77,85	178,12	14,46	13,55	17,85
Духовний і фізичний розвиток	27,39	22,58	26,65	-4,81	4,07	82,44	118,02	4,59	4,55	3,97
Освіта	249,08	232,25	248,19	-16,83	15,94	93,24	106,86	41,71	46,82	37,01
Охорона здоров'я	33,11	31,01	38,16	-2,10	7,15	93,66	123,06	5,54	6,25	5,69
Соціальний захист	28,07	29,02	44,88	0,95	15,86	103,38	154,65	4,70	5,85	6,69
Порядок, безпека, суди	1,74	11,11	16,82	9,37	5,71	638,51	151,40	0,29	2,24	2,51
Всього	597,24	496,03	670,63	-101,21	174,60	83,05	135,20	100,00	100,00	100,00

Джерело: складено за матеріалами [26]

У 2023 році значно зростають видатки спеціального фонду. Найбільшу питому вагу в таких видатках у 2023 р. займали видатки на утримання і розвиток автомобільних доріг та дорожньої інфраструктури, які фінансувалися за рахунок субвенції із державного бюджету - 10%, внески до статутного капіталу суб'єктів господарювання - 9,7%, надання загальної середньої освіти закладами загальної середньої освіти за рахунок коштів місцевого бюджету - 6,6%.

Дослідження видатків за економічною сутністю показують, що частка капітальних видатків місцевих бюджетів з 2018 р. щорічно зростала, що вказує на зростання обсягів коштів, залучених на оновлення місцевої інфраструктури. Поряд з цим, у зв'язку із зростанням ціни на енергоносії, зросла також частка видатків на оплату комунальних послуг та енергоносіїв. Саме 2021 р. був сприятливим для місцевого самоврядування в напрямку відновлення після антиковідних заходів. Видатки спеціального фонду в структурі місцевих бюджетів 2021 р. досягнули позначки майже в 30%. Однак війна зуміла скоротити такі видатки до 12,9% у структурі видатків місцевих бюджетів, а частка капітальних видатків у 2022 р. склала лише 10,2%. Натомість у 2023 р. частка капітальних видатків зросла до 23,7%, що характеризується як найвищий показник за всю історію функціонування місцевих бюджетів. Частка заробітної плати в видатках місцевих бюджетів залишається високою, що погіршує гнучкість їх структури.

Таким чином слід відзначити, що «загальний баланс місцевих бюджетів є не таким критичним, як ситуація із державним бюджетом, оскільки вагомі рішення уряду, Верховної Ради, офісу Президента приймалися саме з урахуванням інтересів місцевих бюджетів – зокрема, переведення великих підприємств на єдиний податок (який зараховується до бюджетів громад), відміна реверсної дотації, передача коштів зі спеціального до загального фонду для фінансування нагальних потреб тощо. Зведені бюджети усіх областей є профіцитними, а середній відсоток виконання дохідної частини майже не відрізняється від відсотку за аналогічний період попередніх років» [30]. Поряд з тим, у регіонах прослідковується чіткий зв'язок між станом виконання місцевих бюджетів і тим, чи на його території ведуться бойові дії. З кожним звітним періодом розрив між виконанням бюджетів в тилкових і прифронтних регіонах зростає. А це означає, що в подальшому держава повинна розробляти і приймати рішення щодо фінансової підтримки тих громадян, які постраждали внаслідок бойових дій на території України та у відбудові таких територій.

Чемеровецька селищна територіальна громада створена протягом серпня–вересня 2016 р. в результаті напрацьованих та прийнятих сільськими радами району рішень «про добровільне об'єднання» [38]. В результаті об'єднання 18 сільських рад до Чемеровецької селищної ради розпочав функціонувати новостворений ОМС сучасного формату – селищна територіальна громада [43].

Чемеровецька селищна рада включила 34 населених пункти, територію площею 464,5 кв. км та населення в кількості 23 245 осіб. 08.12.2020р. до Чемеровецької селищної ради приєдналися 12 сіл, які раніше були в складі Летавської, Вишнівчицької, Юрковецької та Зарічанської сільських рад. Тобто, до складу Чемеровецької селищної ради загальною увійшло 22 сільські та 1 селищна рада, всього 46 населених пунктів. Населення територіальної громади склало 27,9 тис осіб, а загальна площа земель – 602,46 кв.км.

Відділ фінансів Чемеровецької селищної ради є виконавчим органом, що утворюється селищною радою, є підзвітним і підконтрольним виконавчому комітету селищної ради, голові селищної ради та першому заступнику голови селищної ради.

Основними завданнями відділу фінансів Чемеровецької селищної ради є:

- забезпечення реалізації бюджетної політики на території Чемеровецької селищної ради;
- складання проекту селищного бюджету і подання його на розгляд виконкому та затвердження селищною радою, а також забезпечення виконання бюджету відповідно до норм бюджетного законодавства;
- підготовка пропозицій щодо здійснення фінансового забезпечення заходів соціально-економічного розвитку Чемеровецької селищної ради;
- розробка пропозицій із удосконалення методів фінансового та бюджетного планування і фінансування витрат;

- здійснення контролю за дотриманням підприємствами, організаціями і установами законодавства щодо освоєння ними бюджетних коштів і коштів цільових фондів, що утворені селищною радою;

- здійснення загальної організації й управління виконанням селищного бюджету, координація діяльності усіх учасників бюджетного процесу із питань виконання бюджету.

Бюджет Чемеровецької селищної територіальної громади – головний фінансовий документ, який здійснює регламентацію фінансово-господарської діяльності органів місцевої влади, бюджетних установ і забезпечує економічний та соціально-культурний розвиток громади.

Аналіз показників виконання бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Склад та динаміка доходів бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 р.р.

Показники	Роки, млн грн			Абсолютне відхилення, (+,-) млн грн		Темп росту, %	
	2021	2022	2023	2022/ 2021	2023/ 2022	2022/ 2021	2023/ 2022
Податкові надходження	123,1	135,8	153,5	12,7	17,7	110,3	113,0
Неподаткові надходження	6,5	10,8	16,9	4,3	6,1	166,2	156,5
Доходи від операцій з капіталом	0,0	12,1	0,3	12,1	-11,8	-	2,5
Офіційні трансферти	89,6	76,6	97,2	-13,0	20,6	85,5	126,9
Разом	219,2	235,3	267,9	16,1	32,6	107,3	113,9

У 2023 р. до бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади по загальному та спеціальному фондах надійшло 267,9 млн грн доходів, що на 32,6 млн грн або на 13,9 % більше у порівнянні з 2022 р., що зумовлено зростанням податкових надходжень на +17,7 млн грн (або на 13,0 %), неподаткових на +6,1 млн грн (або на 56,5 %), офіційних трансфертів на +20,6 млн грн (або на 26,9 %).

У 2022 р. податкові надходження склали 235,3 млн грн, що на +16,1 млн грн (або на 7,3 %) більше у порівнянні з 2021 р., що зумовлено

зростанням податкових надходжень на +12,7 млн грн (або на 10,3 %), неподаткових надходжень на +4,3 млн грн (або на 66,5 %), доходів від продажу капіталу (землі) на +12,1 млн грн і одночасно скорочення офіційних трансфертів на +13,0 млн грн (або на 14,5 %).

У структурі доходів бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 р.р. більше половини складають податкові надходження, а саме 56,2 % в 2021 році і зростають до 57,3 % в 2023 році (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3 – Структура доходів бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 р.р.

Показники	Структура, %		
	2021	2022	2023
Податкові надходження	56,2	57,7	57,3
Неподаткові надходження	3,0	4,6	6,3
Доходи від операцій з капіталом	0,0	5,1	0,1
Офіційні трансферти	40,9	32,6	36,3
Разом	100,0	100,0	100,0

В складі податкових надходжень до бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 р.р. (таблиця 2.4) податок на доходи фізичних осіб складає 67,9% в 2021 р., 70,5% в 2022р., 68,6% в 2023р.

Місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України до місцевих бюджетів складають в структурі податкових надходжень 26,4% в 2021 р., 25,4% в 2022 р., 25,7% в 2023 р.

Внутрішні податки на товари та послуги, а саме акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів, з ввезених на митну територію України підакцизних товарів та з реалізації суб'єктами роздрібною торгівлі підакцизних товарів складають в структурі податкових надходжень складає 5,3% - 5,5%.

Офіційні трансферти в структурі доходів бюджету територіальної громади в досліджуваному періоді скорочуються з 40,9 % в 2021 р. до 36,3 % в 2023 р. Видами офіційних трансфертів є:

- дотації (базова і додаткова на виконання повноважень ОМС);

Таблиця 2.4 – Склад та структура податкових надходжень до бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 р.р.

Показники	Роки, млн грн			Абсолютне відхилення, (+,-) млн грн		Темп росту, %		Структура, %		
	2021	2022	2023	2022/2021	2023/2022	2022/2021	2023/2022	2021	2022	2023
Податкові надходження, всього:	123,1	135,9	153,5	12,8	17,6	110,4	113,0	100,0	100,0	100,0
з них:										
на податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості:	83,7	95,9	105,4	12,2	9,5	114,6	109,9	68,0	70,6	68,7
з них:										
- податок на доходи фізичних осіб	83,6	95,8	105,3	12,2	9,5	114,6	109,9	67,9	70,5	68,6
- податок на прибуток підприємств	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	200,0	100,0	0,1	0,1	0,1
рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	0,4	0,3	0,3	-0,1	0,0	75,0	100,0	0,3	0,2	0,2
внутрішні податки на товари та послуги	6,5	5,1	8,4	-1,4	3,3	78,5	164,7	5,3	3,8	5,5
місцеві податки та збори, що сплачуються (перераховуються) згідно з Податковим кодексом України	32,5	34,5	39,4	2,0	4,9	106,2	114,2	26,4	25,4	25,7

- субвенції (освітня субвенція) з державного бюджету місцевим бюджетам;

- дотація з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам (на здійснення переданих видатків на утримання закладів освіти та охорони здоров'я за рахунок відповідної додаткової дотації з державного бюджету);

- субвенції з місцевих бюджетів іншим місцевим бюджетам (на здійснення переданих видатків у сфері освіти, на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, інші);

- субвенція на виконання окремих заходів соціального проекту «Активні парки – локації здорової України».

Неподаткові надходження в структурі доходів бюджету територіальної громади зростають з 3,0 % в 2021 р. до 6,3 % в 2023 р. В їх складі власні надходження бюджетних установ займають переважну долю, а саме 64,1% (або 4,2 млн грн) в 2021 р., 78,5% (або 8,5 млн грн) в 2022 р., 83,4% (або 14,2 млн грн) в 2023 р. (рисунок 2.8).

млн грн

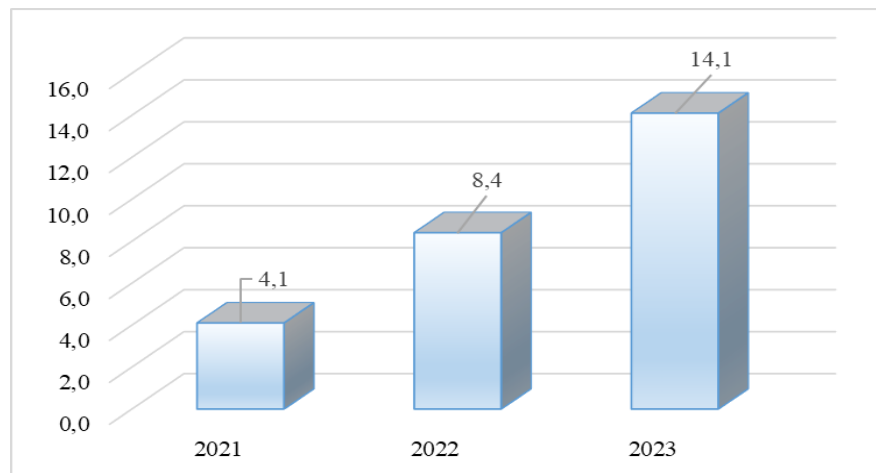

Рисунок 2.8 – Динаміка власних надходжень бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 р.р.

Сукупні видатки бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади в 2023 р. склали 276,6 млн грн, що більше показника 2022р. на +62,6 млн грн, або +29,3%. В 2022 р. сукупні видатки бюджету територіальної громади склали 214,0 млн грн, що в порівнянні з 2021 р. менше на -2,4 млн грн, або на 1,1% (таблиця 2.5).

В складі видатків бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 роках найбільшу частку складають видатки на освіту – 66,0% (або 142,9 млн грн) в 2021 р., 62,5% (або 133,8 млн грн) в 2022 р., 53,4 % (або 147,7 млн грн) в 2023 р.

Видатки на загальнодержавні функції займають друге місце за обсягом їх фінансування. Так в 2023 р. вони склали 17,5% (або 48,3 млн грн) структури бюджету, в 2022 році – 16,5% (або 35,3 млн грн), в 2021 р. – 12,7% (27,5млн грн). в досліджуваному періоді їх абсолютний приріст склав 20,8 млн грн.

Таблиця 2.5 – Склад, структура, динаміка видатків бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади за функціональною класифікацією в 2021-2023 р.р.

Показники	Роки, млн грн			Абсолютне відхилення, (+,-) млн грн		Темп росту, %		Структура, %		
	2021	2022	2023	2022/ 2021	2023/ 2022	2022/ 2021	2023/ 2022	2021	2022	2023
Загальнодержавні функції	27,5	35,3	48,3	7,8	13,0	128,4	136,8	12,7	16,5	17,5
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,0	1,1	1,9	1,1	0,8		172,7	0,0	0,5	0,7
Економічна діяльність	8,2	4,9	23,8	-3,3	18,9	59,8	485,7	3,8	2,3	8,6
Охорона навколишнього природного середовища	0,1	0,1	0,0	0,0	-0,1	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Житлово-комунальне господарство	9,5	8,9	14,9	-0,6	6,0	93,7	167,4	4,4	4,2	5,4
Охорона здоров'я	8,0	7,9	15,5	-0,1	7,6	98,8	196,2	3,7	3,7	5,6
Духовний та фізичний розвиток	14,4	14,8	15,0	0,4	0,2	102,8	101,4	6,7	6,9	5,4
Освіта	142,9	133,8	147,7	-9,1	13,9	93,6	110,4	66,0	62,5	53,4
Соціальний захист та соціальне забезпечення	5,6	6,8	9,2	1,2	2,4	121,4	135,3	2,6	3,2	3,3
Разом	216,4	214,0	276,6	-2,4	62,6	98,9	129,3	100,0	100,0	100,0

В 2023 р. третя за обсягами фінансування з бюджету селищної територіальної громади - це економічна діяльність, обсяг асигнувань в яку складає 23,8 млн грн (8,6% структури бюджету), а саме на розвиток дорожнього господарства.

На ЖКГ, охорону здоров'я та фізичний і культурний розвиток з бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади спрямовано в 2023 році 5,4%-5,6% бюджету, що складає 14,9% - 15,5%.

Таким чином, фінансове забезпечення розвитку Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 роках в контексті реалізації політики фінансування і розвитку спрямоване на забезпечення доступності та якості публічних послуг; створення належних матеріальних, фінансових і організаційних умов для забезпечення фінансової самостійності, зміцнення конкурентоспроможності та сталого розвитку громади в продовж дії воєнного стану та у повоєнний період.

2.2 Напрями вдосконалення формування місцевих бюджетів в контексті забезпечення фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій

З метою забезпечення ефективного менеджменту процесу формування місцевого бюджету в контексті забезпечення фінансової самостійності та конкурентоспроможності Чемеровецької селищної територіальної громади та управління ризиками нами проведено оцінку поточної і довгострокової фінансової стійкості бюджету територіальної громади, тобто статичних і динамічних показників: фінансової автономії, бюджетної ефективності й фінансової достатності (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6 - Відносні показники фінансової стійкості Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 р.р.

Показники	Нормативне значення	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Показники фінансової автономії бюджету				
Коефіцієнт концентрації власних доходів	$\geq 0,6$	0,15	0,15	0,15
Коефіцієнт концентрації власних та закріплених доходів	$\geq 0,8$	0,59	0,67	0,64
Коефіцієнт дотаційної залежності місцевого бюджету	$\leq 0,2$	0,41	0,33	0,36
Показники бюджетної ефективності				
Коефіцієнт автономії	$\geq 0,5$	0,16	0,17	0,16
Показники фінансової достатності				
Коефіцієнт бюджетного покриття	$\geq 1,0$	0,62	0,78	0,70

З таблиці видно, що усі розраховані відносні показники фінансової стійкості Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 р.р. не досягають визначених порогових значень. Бюджет має низький рівень концентрації власних доходів, закріплених доходів що призводить о високого рівня його дотаційності із бюджетів вищого рівня, а тому характеризується низьким рівнем автономії та неспроможністю покриття видатків власним доходами.

На основі розрахованих показники фінансової стійкості бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 р.р. складемо матрицю і визначимо тип фінансової стійкості даного місцевого бюджету (таблиця 2.7).

Таблиця 2.7 - Матриця фінансової стійкості бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 р.р.

Рік	Значення тримірного показника			Тип фінансової стійкості
	Фінансова автономія	Бюджетна ефективність	Фінансова достатність	
2021	0	0	0	Кризовий
2022	0	0	0	Кризовий
2023	0	0	0	Кризовий

Дані таблиці свідчать про те, що бюджет Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 р.р. характеризується як кризовий.

Основними ризиками, які спричинили кризовий стан бюджету Чемеровецької селищної територіальної громади в досліджуваному періоді стали:

- значний рівень трудової міграції, який призвів до зменшення кількості осіб працездатного віку в громаді, посилення демографічного навантаження;

- передача ОМС державних фінансових зобов'язань щодо забезпечення соціальних стандартів, що автоматично збільшує частку соціальної складової бюджету громади, тим самим негативно впливаючи на можливості для його розвитку;

- плинність та недосконалість чинного законодавства, відсутність комплексної імплементації міжнародних стандартів у сфері інвестування (правових, організаційних, інституційних, маркетингових тощо) перешкоджає розвитку малого та середнього бізнесу, призводить до гальмування/скорочення кількості інфраструктурних проєктів та можливості їх реалізації в контексті забезпечення збалансованого розвитку громади в загалом;

- несвоєчасне виконання платниками податків/зборів своїх зобов'язань призводить до недовиконання прогнозних показників податкових надходжень, що збільшує ризик невиконання дохідної частини місцевого бюджету й ускладнює процес фінансування витрат ОМС за рахунок трансфертів з державного бюджету;

- орієнтація на покриття касових розривів у місцевому бюджеті за рахунок трансфертів з державного бюджету;

- зростання тіньового підприємництва і тіньової зайнятості населення, що перешкоджає акумулюванню достатнього обсягу фінансових ресурсів місцевим бюджетом та розширювати спектр проєктів розвитку громади;

- низька громадянська активності жителів у реалізації проєктів громади;

- недостатня дієвість державного фінансового контролю, що не забезпечує належного покарання за порушення бюджетно-податкового законодавства тощо.

Успішне забезпечення фінансової самостійності та конкурентоспроможності громад потребує комплексного підходу до різних аспектів управління фінансами і бюджетом. Можливими шляхами зміцнення фінансової самостійності є «розширення бази місцевих податків та зборів, раціональне управління ресурсами, створення резервів для непередбачених витрат, підтримку розвитку місцевого бізнесу, ревізію податкової політики, перепрофілювання бюджету, збільшення контролю та прозорості в управлінні бюджетом та створення умов для залучення інвестицій для розвитку територій» (таблиця 2.8) [42].

Доходи із місцевих джерел, забезпечення ефективності управління бюджетом, пошук резервів для фінансування непередбачених витрат, розвиток місцевого бізнес-середовища, рівень місцевих податків і зборів, оптимальна структура доходів місцевого бюджету, контроль і прозорість в управлінні бюджетом, можливість залучення інвестицій – усі ці фактори

мають прямий вплив на конкурентоспроможність територій, їхню здатність протистояти викликам і загрозам та відновитися після війни.

Таблиця 2.8 - Напрями зміцнення фінансової самостійності та конкурентоспроможності громад

Фактори фінансової самостійності	Опис впливу на змінення конкурентоспроможності громад	Можливі шляхи зміцнення фінансової самостійності та відновлення конкурентоспроможності
Місцеві джерела доходів	Забезпечення додаткового фінансового ресурсу для розвитку інфраструктури і бізнес-середовища, необхідних для відновлення території	Розширення бази місцевих податків і зборів, активний пошук інвестицій, розвиток місцевого бізнесу
Ефективне управління бюджетом	Раціональне управління усіма видами ресурсів сприяє швидкому відновленню інфраструктури і бізнес-середовища	Запровадження ефективних фінансових інструментів і систем контролю бюджетних показників задля оптимального використання ресурсів
Створення резервів для непередбачених витрат	Забезпечення фінансової стабільності під час здійснення непередбачуваних витрат, які можуть виникнути у різні періоди	Створення резервного фонду для забезпечення фінансування непередбачених витрат і розвиток фінансових інструментів для управління ризиками
Розвиток місцевого бізнесу	Створення нових робочих місць та залучення інвестицій для відновлення економіки	Підтримка стартапів та проектів суб'єктів підприємництва, надання їм податкових пільг і сприяння бізнесу в громаді
Рівень місцевих податків та зборів	Низькі ставки податків можуть привабити інвесторів та бізнес в громаду, допомагаючи відновленню економіки	Удосконалення податкової політики для залучення інвестицій, надання податкових пільг для новостворених підприємств
Структура доходів місцевого бюджету	Інвестування в інфраструктурні проекти та освіту підвищує якість життя та створює умови для розвитку інновацій	Зміна акцентів у втрачанні коштів бюджету та їх інвестування в інфраструктуру та освіту, а також залучення грантів і фондів для підтримки проектів
Контроль і прозорість в управлінні бюджетом	Збільшує довіру інвесторів та бізнес-спільноти, що сприяє інвестиціям та розвитку проектів на території.	Запровадження системи моніторингу та звітності, яка забезпечує відкритість та прозорість у використанні бюджетних ресурсів.
Можливість залучення інвестицій для розвитку	Визначає ініціативність і розвиток проектів в громаді, що сприяє покращенню інфраструктури та економічному розвитку	Розробка інвестиційних проектів, вдосконалення механізмів залучення інвестицій для розвитку, включаючи заходи приваблення інвесторів, укладання партнерських угод, створення сприятливих умов для фінансування ініціатив

Джерело: складено за матеріалами [42]

Однак, для зміцнення фінансової незалежності і забезпечення конкурентоздатності територій необхідно активно інвестувати в нові

перспективні проекти для збільшення прибутку від таких капіталовкладень та розвитку нових проектів. Важливо також посилити контроль і підвищити ефективність системи оподаткування для забезпечення фінансової стабільності. Як підсумок - розробка і впровадження стратегій для залучення зовнішніх джерел фінансування допоможе реалізовувати проекти та програми регіонального розвитку, забезпечувати їх фінансову підтримку. Враховуючи дані аспекти, можна забезпечити стійкий розвиток громад та підвищити конкурентоспроможність територій в воєнний час та в період повоєнного відновлення.

Пріоритетними напрямками програми розвитку Чемеровецької селищної територіальної громади мають стати: гарантування безпечної життєдіяльності населенню громади, розвиток та підтримка бізнесу, залучення інвестицій в економіку громади, сприяння належному рівню розвитку інфраструктури громади, створення умов для подальшого нарощування сільськогосподарського виробництва й підвищення його ефективності, комплексний розвиток сільських територій, підвищення життєвого рівня і соціального захисту жителів громади, диверсифікація джерел енергопостачання й підвищення рівня енергоефективності, раціональне використання природного та ресурсного потенціалу, розвиток інтелектуального капіталу, підвищення рівня екологічної безпеки території, підвищення рівня і якості освіти жителів громади, покращання матеріально-технічної бази. Тобто бюджет Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 р.р. характеризується як кризовий.

З метою зміцнення фінансової незалежності та забезпечення конкурентоздатності територіальної громади необхідно здійснювати впровадження стратегій залучення внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування в реалізацію інноваційних проектів та програм регіонального розвитку, забезпечувати їх фінансову підтримку, посилити контроль і підвищити ефективність системи оподаткування.

Висновки

В кваліфікаційній роботі бакалавра проведено дослідження місцевих бюджетів, їх сутності, формування та ролі в фінансовому забезпеченні територіальної громади за матеріалами Чемеровецької селищної територіальної громади, Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.

За результатами проведеного дослідження нами встановлено, що місцеві бюджети виступають базовою ланкою фінансів місцевого самоврядування, формуються в адміністративно-територіальних одиницях з метою забезпечення виконання повноважень, які покладені на територіальну громаду, для задоволення потреб і вирішення завдань місцевого самоврядування шляхом формування достатнього фінансового ресурсу для їх реалізації. Місцеві бюджети є відображенням результатів функціонування місцевих фінансів, оскільки визначають джерела наповнення і напрями використання акумульованих коштів місцевих бюджетів. В сукупності ці рішення впливають на всі сфери розвитку відповідної громади, зокрема дотримання визначених суспільних пріоритетів, розвиток бізнесу, рівень і якість життя населення.

Повномасштабна війна з росією показала, що ОМС здатні гідно протистояти будь-яким викликам, зокрема і в фінансовій сфері. Реформа децентралізації та ефективність її проведення дає змогу місцевому самоврядуванню отримати самостійні, автономні та належні фінансові ресурси, які зіграли ключову роль в протистоянні викликам. Загальний баланс місцевих бюджетів України не є таким критичним, як ситуація із державним бюджетом. Зведені бюджети всіх областей профіцитні, а середній відсоток виконання дохідної частини практично не відрізняється від аналогічних показників попередніх років.

Чемеровецька селищна територіальна громада створена в 2016 р. в результаті напрацьованих і прийнятих 18 сільськими радами району рішень про їх добровільне об'єднання. Чемеровецька селищна рада охоплює 22 сільські, 1 селищну раду і 46 населених пунктів. Населення територіальної громади склало 27,9 тис осіб, а загальна площа земель – 602,46 кв.км. Фінансове забезпечення розвитку Чемеровецької селищної територіальної громади в 2021-2023 роках в контексті реалізації політики фінансування і розвитку спрямовується на забезпечення доступності і якості публічних послуг; створення належних організаційних, матеріальних і фінансових умов для забезпечення фінансової самостійності, зміцнення конкурентоспроможності та сталого розвитку громади в продовж дії воєнного стану та у повоєнний період.

З метою забезпечення ефективного управління процесом формування місцевого бюджету в контексті забезпечення фінансової самостійності та конкурентоспроможності Чемеровецької селищної територіальної громади та управління ризиками нами здійснено оцінку поточної і довгострокової фінансової стійкості бюджету територіальної громади за показниками фінансової автономії, бюджетної ефективності та фінансової достатності, які в досліджуваному періоді не досягають порогових значень, а бюджет має низький рівень концентрації власних і закріплених доходів, що призводить до високого рівня його дотаційності із бюджетів вищого рівня, а тому характеризується низьким рівнем автономії та неспроможністю покриття видатків власним доходами.

З метою зміцнення фінансової незалежності та забезпечення конкурентоздатності територіальної громади необхідно здійснювати впровадження стратегій залучення внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування в реалізацію інноваційних проектів та програм регіонального розвитку, забезпечувати їх фінансову підтримку, посилити контроль і підвищити ефективність системи оподаткування

Список використаних джерел

1. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. [Електронне видання] – Режим доступу: <https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhativ-za-2023-rik/> (дата звернення: 12.06.2024)
2. Бліщук К. Управління місцевими фінансами в умовах воєнного часу: проблеми та можливості для їх вирішення / К. Бліщук // Економіка та суспільство. - 2022. - №43. - [Електронне видання] – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1755/1691> (дата звернення: 22.05.2024)
3. Бондарук Т. Методичний інструментарій оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів України / Т. Бондарук , І. Бондарук // Світ фінансів. – 2019. - №2(59). – С.60-72.
4. Бюджетний кодекс України: Закон від 08.07.2010 р. № 2456-VI. Дата оновлення: 06.05.2023. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 25.05.2024)
5. Ватаманюк-Зелінська У.З. Виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: нові тенденції та закономірності / У.З. Ватаманюк-Зелінська, К.К. Закорко // Innovation and Sustainability. - 2023. - No2. - С.38-45.
6. Волохова І.С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні [Монографія] / І.С. Волохова. – Одеса: Атлант, 2014. – 462 с.
7. Гей К. В. Місцеві бюджети: підходи до категорії та розмежування понять / Право і суспільство. – 2022. - №2. – С. 180-185.
8. Глазов О. М. Нормативно-правове забезпечення співробітництва територіальних громад України: глобальний вимір / О.М. Глазов // Innovation and Sustainability. - 2022. - № 2. - С. 184-190.
9. Гончар Г.П. Особливості формування доходів місцевих бюджетів / Г. П. Гончар // Інфраструктура ринку. – 2020. - №45. – С. 225-232.

10. Гончаренко М. В. Місцеві фінанси як об'єкт публічного управління: сутнісна характеристика та місце у фінансовій системі держави / М. В. Гончаренко // Theory and Practice of Public Administration. – 2021. - №2(73). – С. 102-109.

11. Давиденко О.О. правові основи формування доходів місцевих бюджетів в Україні / О. О. Давиденко // Юридичний науковий електронний журнал. - 2020. - №5. – С. 258-260.

12. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021- 2027 роки та план заходів з її реалізації [Електронне видання]: Постанова Кабінету Міністрів України 05.08.2020 р. №695. Дата оновлення: 05.08.2020. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.06.2024).

13. Державний веб-портал бюджету для громадян [Електронне видання]. Офіційний сайт. – Режим доступу: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 03.06.2024).

14. Децентралізація в Україні. Офіційний сайт [Електронне видання]. – Режим доступу : <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення: 13.05.2024)

15. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України 11.03.2022 р. №252 - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.05.2024)

16. Дедушев І. В. Бюджетна політика: поняття та завдання / І. В. Дедушев // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. – 2023. – Вип. 77. Ч2. – С. 37-41.

17. Економічна сутність місцевих бюджетів, їхня структура [Електронне видання] – Режим доступу: https://pidru4niki.com/79134/finansii/ekonomichna_sutnist_mistsevih_byudzhativ_uyihnya_struktura (дата звернення: 08.06.2024)

18. Європейської хартії місцевого самоврядування м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року [Електронне видання]: Ратифіковано Законом №452/97-ВР

від 15.07.97. Дата оновлення: 16.11.2009. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 01.05.2024).

19. Коваленко С. В. Розвиток територій на засадах цифровізації / С. В. Коваленко // Проблеми сучасних трансформацій. – 2022. - №5. - [Електронне видання]. - Режим доступу: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-5-02-04/2022-5-02-04> (дата звернення: 01.05.2024)

20. Коровій В. В. Бюджет територіальної громади як основа місцевих фінансів / В. В. Коровій // Бізнесінформ. – 2018. - № 12. – С. 399-405.

21. Крикун Т.І. Місцеві бюджети як інструмент економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць / Т.І. Крикун // Електронний журнал «Ефективна економіка». - 2020. - № 12. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8470> (дата звернення: 09.05.2024)

22. Крук О. М. Аналіз фінансової стійкості місцевого бюджету / О. М. Крук // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2021. – №2. – С. 193-197.

23. Крутько М. А. Місцевий бюджет як елемент бюджетної та фінансової системи України: правові аспекти / М. А. Крутько // Приватне та публічне право. – 2022. - № 1. – С. 56-60.

24. Люта О.В. Удосконалення методів оцінки фінансової стійкості місцевого бюджету / О.В. Люта, І.М. Боярко, Н.Г. Пігуль // Актуальні проблеми економіки. – 2022. - №9. – С.194-201

25. Матвєєва О.Ю. Використання економічно орієнтованого підходу до визначення поняття «місцеві бюджети» як основи фінансового забезпечення місцевого самоврядування / О. Матвєєва // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2010. – Вип. 2. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.dridu.dp.ua/vidavictvo/2010/2010_02%285%29/10moyzms.pdf (дата звернення: 03.05.2024)

26. Міністерство фінансів України. Офіційний веб сайт. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mof.gov.ua/> (дата звернення: 06.06.2024).

27. Місцеві фінанси: підруч. / за ред. д.е.н., проф. О.П. Кириленко. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2014. – 448 с.

28. Павлович-Сенета Я.П. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування/ Я.П.Павлович-Сенета, Н.Я.Лепіш // Аналітично-порівняльне правознавство, 2022. - №4. – Режим доступу: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267567/263393> (дата звернення: 17.05.2024)

29. Пилипенко Я.В. Механізм забезпечення фінансової самостійності місцевого самоврядування / Я.В. Пилипенко // Право та державне управління, 2021. - №1. - С.243-250.

30. Піхоцька О. М. Аналіз виконання бюджетів в період воєнного стану / О. М. Піхоцька, Ю. В. Ющик // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2022. – Вип. 35. – С. 25-32.

31. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко / Асоціація міст України – К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. – 256 с.

32. Плахотнюк В.В. Теоретичні основи забезпечення фінансової самостійності регіонів / В. В. Плахотнюк // Економіка та суспільство. – 2023. - Вип. 56. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-157> (дата звернення: 07.05.2024)

33. Подзізєй О.О. Фінансове забезпечення відновлення конкурентоспроможності територіальних громад в Україні / О.О. Подзізєй, Т.І. Коробчук // Економіка та суспільство, 2023. - Вип. 48. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2188> (дата звернення: 17.05.2024)

34. Примухіна Н. Вдосконалення інструментарію державного управління місцевим економічним розвитком в Україні / Н. Примухіна, Ю. Кравчик // Вісник Хмельницького національного університету. - 2022. - № 5. - Том 1. – С. 7-14.

35. Про добровільне об'єднання територіальних громад [Електронне видання]: Закон від 05.02.2015 р. № 157-VIII. Дата оновлення: 14.05.2020. –

Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.11.2023)

36. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад [Електронне видання]: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. №214. Дата оновлення: 31.01.2020. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#n157> (дата звернення: 05.06.2024)

37. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 29.05.2024)

38. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон від 05.02.2015 р. № 157-VIII. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

39. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року [Електронне видання]: Указ Президента України 30.09.2019р. №722/2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2024)

40. Слободяник Т.М. Бюджетні повноваження органів місцевого самоврядування / Т. М. Слободяник, А. С. Сергієнко, Е. М. Літвяков // Юридичний науковий електронний журнал. – 2023. - №4. – 418-420.

41. Сунцова О. О. Місцеві фінанси: навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2010. - 488 с.

42. Цимбалюк І. Місцеві бюджети як основа фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій / І.Цимбалюк, Н.Павліха, О.Корнелюк // Економіка та суспільство. - 2023. – Вип. 55. - [Електронне видання] – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-107>(дата звернення: 10.06.2024)

43. Чемеровецька селищна територіальна громада: Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://chemerovecka-gromada.gov.ua/strukturni-pidrozdili-16-56-42-24-01-2017/> (дата звернення: 20.05.2024)

44. Чугунов О.І. Бюджети місцевого самоврядування як інструмент соціально-економічного розвитку територій/ О.І.Чугунов // Економічний вісник університету. – 2014. – Вип. 23 (1). – С. 261-266.

45. Шебанін В. С. Розвиток територій у системі державної регіональної політики / В. С. Шебанін, В. В. Уманська, Г. О. Решетілов //

46. Local budgeting: Public sector governance and accountability series [Electronic resource] / The World Bank. – Access mode: siteresources.worldbank.org/PSGLP/Resources/LocalBudgeting.pdf. (дата звернення: 25.05.2024)

47. Ontario Healthy Communities Coalition. [Електронне видання] – Режим доступу: <http://www.ohcc-ccso.ca/en/courses/community-development-for-healthpromoters/module-one-concepts-values-and-principles/defini-0> (дата звернення: 15.05.2024)

48. Über die Grundsätze des Haushaltsrechts des Bundes und der Länder. [Електронне видання] – Режим доступу: www.sadaba.de (дата звернення: 18.05.2024)

ДОДАТКИ